

AİZANOİLÜ BAŞHEKİM AGATHOPODOS

Archiatros Agathopodos from Aizanoi

Zerrin ERDİNÇ*

ÖZ: Roma Dönemi'nde heykel kaidesi, mezar veya adak taşı olarak kullanılan bomoslar, farklı boyutlarda veya formlarda üretilmiştir. Çeşitli bezeme öğelerinin eklenmesi ile de işlevine uygun olarak bir karaktere bürünmüştür. Çalışma konumuzu oluşturan Agathopodos'un bomosu dikdörtgen gövdeli, ön yüzünde ölen kişiye ait eşyaların betimlendiği, yazıtlı bir mezar bomosudur. Günümüzde Aizanoi Antik Kenti Mozaikli Hamam içinde bulunmaktadır. Yazıtından yola çıkarak ölen kişi, ailesi ve mesleği ile ilgili elde ettiğimiz bilgiler bomos üzerindeki bezeme öğeleri ile birlikte ele alındığında, Başhekim Agathopodos'un MS 2. yüzyıl sonlarında yaşamış olduğu Aizanoi kentindeki sosyal ve ekonomik konumu netlik kazanmıştır. Buna bağlı olarak mezar taşı yaptıran oğullarının hekimlik mesleğini devam ettirip ettirmedikleri belirsiz olsa da aynı zamanda eşi Ammia için de yaptırılmış olan bomos üzerindeki figürlerden karısının sosyal konumu ile ilgili bilgi almak mümkündür. Bomos üzerindeki tıp aletleri, ecza kutusu, sonda ve makasa bakıldığında ise Başhekim Agathopodos'un ilaç ile tedavi yöntemlerini uyguladığı ve cerrahi işlemlerde de tecrübeli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aizanoi, bomos, hekim, tıp aletleri

ABSTRACT: Bomoı, which were used as statue bases, tombs or votive stones in the Roman Period, were produced in different sizes or forms. With the addition of various decorative elements, it has assumed a character in accordance with its function. The bomos of Agathopodos, which constitutes our study subject, is a rectangular burial bomos with inscriptions on the front face of which the belongings of the deceased are depicted. Today, the ancient city of Aizanoi is located in the Mosaic Bath. When the information we obtained about the deceased, his family and profession, based on the inscription, is considered together with the ornaments on the bomos, the social and economic position of *Arkhiatros* Agathopodos in the city of Aizanoi, where he lived at the end of the 2nd century AD, became clear. Accordingly, although it is unclear whether the sons who had the tombstone built continued the profession of medicine, it is also possible to obtain information about his wife's social position from the figures on the bomos, which were also built for his wife Ammia. When the medical instruments, medicine box, probe and scissors on the bomos are examined,

* Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kütahya, zerrin.erdinc@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8377-7354

Geliş Tarihi / Received: 11.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 01.01.2023

Yayın Tarihi / Published: 30.01.2023

it is concluded that *Arkhiatros* Agathopodos applied drug treatment methods and was experienced in surgical procedures.

Keywords: Aizanoi, bomos, physician, medical instruments

Giriş

Aizanoi Antik kenti günümüzde Kütahya İli'nin 48 km güneybatısında, Çavdarhisar ilçesi sınırlarında yer almaktadır (Erdoğan, 2021: 171-172). Antik Çağ'da ise Phrygia Bölgesi sınırlarındadır ve Phrygia Epiktetos kentlerinden birisidir (Strab. XII, 8, 12). Hellenistik dönemde kent ve çevresi Seleukos Krallığı ile Roma İmparatorluğu ve müttefikleri arasında yapılan Apameia Barışı (MÖ. 188) ile Pergamon Krallığı egemenliğine girmiştir. Sonrasında ise Pergamon Krallığı ve Bithynia Krallığı arasında çeşitli dönemlerde el değiştirerek varlık göstermiştir. Roma hakimiyetine geçinceye kadar da Attaloslar'ın denetiminde kalmıştır (MAMA IX, xxiii). En parlak çağını Roma Dönemi'nde yaşamış olan kent bu dönemde kozmopolit bir yapıya ulaşmıştır. Bunu en önemli nedeni ise Anadolu'da olduğu gibi Aizanoi'da da İmparator Hadrianus ve Antoninler döneminde artan imar faaliyetleri ile kentin bu dönemde yoğun olarak göç almasıdır (Türkan, 2019b: 297). Böylece kent Anadolu'da önemli yerleşimler arasında yerini almış, kentte bulunan Zeus ve Meter Steunene kültleri sayesinde dini olarak da önemli bir merkez haline gelmiştir.

Bu kozmopolit yapı içinde kimlik tespiti yapılabileceğimiz en önemli veri yazıtlardır. Bununla bağlantılı olarak kentte bulunan yazıtlarda geçen meslekler kentin sosyolojik yapısının ortaya konmasına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Başhekim Agathopodos'un bomosu bu anlamda hem meslek belirtmesi hem de üzerinde görülen bezemelerin anlamları bakımından yol gösterici olacaktır.

Mezar taşı, adak taşı veya heykel kaidesi işlevlerinde kullanılan bomoslar Roma Dönemi'nde farklı boyutlarda ve farklı formlarda karşımıza çıkmaktadır. Bomosların farklı alanlarda kullanımının görüldüğü bu çeşitlilik ile paralellik gösteren türlü bezeme öğelerini de bomoslar üzerinde görmek mümkündür. Çalışma konumuzu oluşturan Agathopodos'un bomosu günümüzde Aizanoi Antik Kenti Mozaikli Hamam içinde bulunmaktadır. Yavis'in tipolojisine göre dikdörtgen ve kabartma figürlü gövdeli, taşınabilir bomoslardandır (Yavis, 1949: 154-158). Üstteki başlık kısmında bezeme bulunmaktadır. Başlıktan gövdeye geçişte silme üzerinde bir satır, gövdenin üst kısmında bir satır ve gövde bezeme paneli üzerinde iki satır yazıtı vardır (Resim 1-2, Şekil 1). Yazıtında “*Elveda okuyan! Ailius Markos ve Apolloniarios babaları başhekim Agathopodos'un ve sağ olan anneleri*

*Ammia'nın anısına bunu diktirler*¹” ifadesi okunmaktadır (MAMA IX, 115; Türkan, 2019b: A75). Burada geçen *arkhiatros* (ἀρχίατρος) kelimesi “başhekim” anlamına gelmektedir.² Gövde üzerinde açılan panel çerçevesi içinde üstte solda kalathos ile sağ tarafında kartal aynı düzlem üzerinde durmaktadır. Altta ise bir ecza kutusu, sonda aleti ve makas bulunmaktadır.

Yazıtından anlaşıldığı üzere bu mezar bomosu Agathopodos’un ölümünden sonra çocukları Ailius Markos ve Apolloniaros tarafından yaptırılmıştır. Yazıttan anneleri Ammia’nın halen hayatta olduğu ancak onun için de bu bomosu adadıkları görülmektedir. Mezar yazıtlarında karşımıza çıkan ἐαυτῷ ζῶν “henüz yaşarken” ifadesi insanların ölüm gerçekleşmeden önce kendilerine veya yakınlarına mezar taşı yaptırdıklarını göstermektedir. Böylece insanların eşlerinin ölümünün ardından hem eşi hem de kendisi için mezar taşı yaptırdığı veya ölümün gerçekleşmesinden çok daha öncesinde bu işin planlandığı anlaşılmaktadır. Mezar taşı yaptırmak elbette ucuz bir iş değildi ve bunun için belli bir bütçenin olması gerekiyordu. Bu durum insanların kendilerinin veya çocuklarının mezar taşını yaptırma işini daha önce planladıklarını düşündürmektedir.

Bomos üzerinde sadece bir yüzde yazıt ve figür bulunmaktadır. Diğer yüzler düzdür. Ön yüzdeki figürlere baktığımızda üstte bir masa veya kaide olarak adlandırabileceğimiz düzlem üzerinde kalathos ve yanında bir kartal bulunmaktadır. Kalathos terimi *qualus* veya *quasillus* kelimelerinden türemiş ve latince ‘azat edilmiş kadın köle’ anlamına gelmektedir (Smith, 1853: 188). Eski Yunanca’da ise kamış bitkisi anlamına gelen *κάλᾱμος* (*κάλᾱθος*, *κάλᾱθίσκος* ve *κάλᾱθίσκον*) kelimesinden türemiştir.³ Rosol’a göre ise kalathos terimi Antik Mısır’da sepet manasına gelen *krht* kelimesinden gelmektedir (Rosol, 2010: 179). Bomos üzerindeki kalathos geniş ağızlı, gövdeye doğru daralan şişkin karınlı ve kısa kaidelidir. Kalathos üzerinde üstte ve altta verev çizgiler ve bu çizgileri ortada kesen yatay bir hat görülmektedir. Kalathos üzerindeki bu bezeme kabın hasır örme bir sepet olabileceğini göstermektedir. Pollux kalathosların genellikle organik

¹ [X]αῖρε ἀναγινώσκων. Αἰ[λιοι] Μάρκος καὶ Ἀπολλεινάριος Ἀγαθόποδι πατρι ἀρχία{ια}τρῷ μνήμης χάριν καὶ Ἀμμία μητρι{μνη} ζῶσῃ

² MÖ 4-3. yüzyıllara tarihlenen ve Kalymnos’ta bulunan yazıtta *arkhiatros* kelimesi kral ya da üst düzey yöneticilerin hekimleri için kullanılmış bir ifade olmalıdır. Nutton, 1977: 193; Ancak Roma Dönemi’ne geldiğimizde bu terimin devlet tarafından görevlendirilmiş halk hekimlerini veya başhekimleri nitelediğini görmekteyiz. Özlem Aytacılar, 2005: 71, 72.

³ *κάλᾱ* kökünden türetilen *κάλᾱοῖδια* Lakonia’da Tanrıça Artemis onuruna düzenlenen, *κάλᾱμαία* ise Eleusis’te Tanrıça Demeter ve Persephone onuruna düzenlenen şenliklerdir. Liddell ve Scott, 1901: 733.

malzemeden yapılmış-örülmüş olduğunu, pişmiş toprak veya metal⁴ örneklerin sadece libasyon için kullanılmış olabileceğini aktarmaktadır (Pollux, Onom. 7, 173). Trinkl'e göre ise kamış benzeri bitkisel malzemedan imal edilen kalathoslar, metal veya pişmiş topraktan yapılan kalathosların kalıbı olarak kullanılmış olabilir (Trinkl, 2014: 191). Aizanoi örneklerinde ise kalathosların örgü sepetler olarak üretildiği ve kullanıldığı üstlerindeki verev çizgi bezeme ve formlarına bakıldığında anlaşılmaktadır.

Aristophanes'in Lysistrata'sında kalathosların kadınlara evlilik törenlerinden önce verilen bir hediye olduğundan ve kadınların hayatlarının sonuna kadar bu kalathosları günlük işlerinde kullandıklarından bahsedilmektedir (Aristoph. Lys. 579). Rich ise kalathosları kadınların günlük dokuma ve örgü işlerini yaptıkları iş sepetleri olarak tanımlamaktadır (Rich, 1890: 97). Vitruvius korinth başlığının ortaya çıkışını anlatırken aslında kalathosların ölüm ve mezarlarla olan ilişkisini de açıklamaktadır. Vitruvius'a göre Korinth'de evlenme çağına gelmiş genç bir kız ölümcül bir hastalığa yakalanır ve bu hastalıktan kurtulamayarak ölür. Sütannesini (veya annesi) kızının hayattayken kullandığı bazı özel eşyalarını bir sepete koyar ve mezarının olduğu yere götürür. Korunaklı olması için de üzerine bir kiremit kapatılan sepet bir kenger otu kökünün üstüne konmuştur. Güneş açıp da bahar geldiğinde kenger kökü filizlenerek büyür ve sepet yapraklarla kaplanır ve buradan korinth başlığı ortaya çıkar (Vitr. IV, 1, 9). Ayrıca kalathoslar Hera tapınaklarında adak objesi olarak kullanılmıştır. Bunun yanında Zeus, Serapis ve Artemis ile de ilişkilendirilmiştir (Rich, 1890: 97; Connor ve Jackson, 2000: 30). Bu durumda bomos üzerinde bulunan bu kalathos Agathopodos'un karısı Ammia'yı temsil etmektedir. Yazıtından da anlaşıldığı üzere bomos yaptırıldığında Ammia halen hayattadır ancak ölümünden sonra Ammia'nın eşi ile birlikte anılacağı mezar taşı bu mezar taşıdır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Ammia'ya ölümünden sonra ayrıca bir mezar taşı yaptırılmamış, ölümünden önce mezar taşı yaptırma işi tamamlanmış olmalıdır.

Bomos üzerinde kalathosun yanında ise aynı düzlem üzerine basmış olan bir kartal betimlemesi görülmektedir. Antik Çağ'dan günümüze kadar kuşlar birçok kültür ve mitlerde *khthonik* bir imge olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuşlar bazen ölen kişiyi temsil eder bazen de ona eşlik ve yardım eden

⁴ Homeros gümüş kalathosların da kullanıldığını ve bu kalathosların kadınlara eşleri tarafından hediye edildiğini bildirmektedir. “*Adraste bir iskemle getirdi, iyi yapıtı, Alkippe de üstüne yumuşacık yünden bir halı yaydı. Phylo, gümüş sepetini getirdi koydu önüne, Polybos'un eşi Alkandre'nin armağanıydı bu*”, Hom. Ody. IV, 125.

figürlerdir (Özer, 2016: 9). Ruhun ölüm gerçekleşikten sonra bedenden ayrılması ve kuşlar veya kanatlı diğer mitolojik yaratıklar tarafından gökyüzüne taşınması sıklıkla karşımıza çıkan bir sahnedir⁵ (Bonney, 2000: 216; Neils ve Oakley, 2003: 180; Özer, 2016: 8). Bir diğer yandan farklı kuş türlerinin farklı tanrıların yanında yer aldığı betimlemeler ve mitoslar bulunmakla birlikte, kuşların tanrılara habercilik veya yardımcılık görevi üstlendiği, insanlara tanrılardan haber getirdiğine inanılır.⁶ Kartallar ise birçok dönemde ve kültürde, güçlü ve gösterişli vücut yapıları nedeniyle tanrısal bir kuş olarak görülmüştür. Aynı zamanda kartallar gökyüzünün, üstünlüğün, gücün ve hakimiyetin sembolü haline gelmiştir. Homeros kartalların kuşlar arasında en güçlü ve en hızlısı (Hom. II. XXI, 254), en keskin göreni (Hom. II. XVII, 675) ve şaşmaz (Hom. II. VIII, 247) olduğundan aynı zamanda yüksekten uçabildiklerinden (Hom. II. XII, 201; XII, 218; XIII, 821,822; XXII, 309) bahsetmektedir. Plinius ise Zeus ile alakalı olarak kartalların pençelerinde gökyüzünden getirdikleri şimşekleri taşıdığını söylemektedir (Plin. Nat. 2, 56). Plinius'a göre kartallar kuşlar arasında en güçlü ve en onurlu olanlardır ve farklı türleri bulunmaktadır.⁷

Aizanitis Bölgesi'nde mezar stelleri ve bomoslar üzerinde kartal figürünün çok sayıda karşımıza çıkmasının öncelikli sebeplerinden birisi şüphesiz kentte bulunan Aizanoi Zeus Tapınağı'dır. Kartallar her zaman Zeus ile ilişkilendirilmiş, tanrının betimlemelerinde yanında bulunmuş ve

⁵ Xanthos Harpy Anıtı'nda çocukları götüren sirenlerin ölenlerin ruhlarını taşıdığı görüşü için bkz. Childes, 1978: 8.

⁶ Zeus'un kartalı için bkz. RE Band X, A; Athena'nın baykuşu için bkz. RE Band II, 2; Apollon'un kargası için bkz. RE Band II, 1; Ares'in akbabası için bkz. RE Band II, 1; Aphrodite'nin kuğusu için bkz. RE Band I, 2; Hera'nın tavuşkuşu bkz. RE Band VIII, 1; Bonney 2000, 381; Moreman 2014, 19.

⁷ Birinci tür Yunanlıların *melanaetos*, Romalıların ise *valeria* olarak adlandırdığı ve dağlarda yaşayan kartallardır. Siyah renkli ve küçük boyutludurlar. Aslında boyutlarından farklı olarak çok güçlülerdir. Plinius diğer tüm kartal türlerinin yavrularını yuvalarından gönderdiklerini, sadece bu türün yavrularını besleyerek büyüyen tek kartal olduğunu söylemektedir. İkinci tür ise *pygargus*'tur ve şehirlerde veya ovalarda yaşamaktadır. Onu diğer türlerden ayıran en önemli özelliği beyaz kuyruğudur. Üçüncü tür olan *morphnos* (Homeros tarafından *perenos*, bazılarının *plangus* veya *anataria* diye adlandırılır), göl çevresinde yaşayan bir türdür. Dördüncü tür olan *percnopterus*'un (*oripelargus*) ise gövdesi büyük ancak kanatları küçüktür. Boyutları akbabaya benzemektedir ancak akbaba gibi yırtıcı değil ürkektirler. Beşinci tür *gnesios*, altıncı tür ise *haliaetus* ismiyle bilinmektedir. *Haliaetus* iyi gören gözleri ve avcılık maharetiyle bilinmektedir. Yavrularını güneşe doğru baktırarak dener ve yalnızca gözleri ışıktan etkilenmeyen yavruları besleyerek hayatta tutmaktadır. Plin. Nat. 10, 3.

onun simgesi haline gelmiştir.⁸ Plinius, kartalın Zeus'un sembolü olmasının sebebini şöyle aktarmıştır:

“Sestos şehrindeki bir kartal ile ilgili çok meşhur bir hikâye vardır. Kartal, küçük bir kız tarafından beslendikten sonra, kızın yaptığı iyiliğe olan minnetini göstermek için önce ona kendi kuşlarını, zamanı gelince de çeşitli av türlerini göstermiş ve kız öldüğünde kendini yanmakta olan ölü ateşi üzerine atmış ve kızın gövdesi ile birlikte yanmıştır. Bu olayın anısına, insanlar buraya Jüpiter ve genç kız onuruna heroik bir anıt dikmiş ve kartal bu tanrıya adanmıştır” (Plin. nat. 10, 6).

Aizanoi sikkeleri üzerinde de kartal betimlemelerini görmek mümkündür. Caligula Dönemi'ne tarihlenen iki sikke üzerinde Zeus Aizanitikos'un sol elinde bir mızrak ile sağ elinde ise kartal tuttuğu sahne yer almaktadır (Köker, 2013: 138; Kazı Env. No: A12.D9A. S02; Köker, 2016: 201; Kazı Env. No: A14.D9F.M5.S1). Bir diğer sikke Cladius Dönemi'ne tarihlenmektedir ve üzerinde Zeus ayakta betimlenmiştir. Sol elinde asa, sağ elinde ise kartal tutmaktadır (Köker, 2016: 201; Kazı Env. No: A14.D9G.S02). Bölgede karşımıza çıkan sikkeler üzerindeki Zeus tasvirleri her zaman yanında kartalla betimlenmiş olarak görülmektedir (Tulay, 1988: 127, 128).

Phrygia Bölgesi ve çevresinde karşımıza çıkan mezar stelleri ve bomoslar üzerinde kartal sıkça kullanılan bir figürdür. Bunun en önemli sebebi Zeus'un bölgeye yayılmış olan kült alanları ve Zeus'un kartalının ölüm ile olan ilişkisidir. Waelkens'e göre mezar stellerindeki semboller genellikle Akdeniz ve çevresinde yaygındır. Diğer yandan anlamları bölgesel çeşitlilikten ötürü farklılık göstermektedir (Waelkens, 1986: 11). Waelkens kalathos ve kartal kombinasyonunun Aizanoi'da yaygın bir uygulama olduğunu belirtmektedir (Waelkens, 1986: 12). Cox ve diğerlerine göre ise Aizanoi'da mezar stellerinde kartal erkekleri sembolize eden ve sıkça kullanılan bir figürdür ve kartal tanrılaşmayı (*apotheosis*) ve yüceltmeyi sembolize eden bir kuştur (MAMA IX, xlix). Kalathos ve kartal kombinasyonu Kommagene ve Kuzey Suriye'de de yaygın olarak kullanılmaktadır (Waelkens, 1986: 47). Bu kartallar Zeus ile alakalı olmalıdır ve MS 140-150'den sonra bir kaide üzerinde durur tarzda yapılmaya başlanmıştır (Lochman, 2003: 225). Kartallar MS 1.yüzyıldan itibaren kullanılmış fakat cepheden verilmiş olarak yapılan örnekler daha

⁸ “...gönder kuşunu, hızlı habercini, en güçlü, en sevdiğin kuşunu. Uçsun sağdan, göreyim onu gözlerimle... Böyle yakardı, akıllı Zeus dinledi onu, o saat gönderdi kartalı, uçan kuşların en hızlısını, kara kartal denen kapkara avcını...” Hom. II. XXIV, 294; “...tanrılar tanrısı Zeus başında krallık sembolü kartalı ile temsil edilir...” Aristop. Birds, 514-515.

erkene tarihlendirilmiştir. MS 140-150'den sonra kartallar cepheden yapılmaya başlanmıştır (Lochman, 2003: 225).

Kartal, ölen kişiyi temsil etmektedir ve bu da ölen kişinin tanrının yakınında veya yanında olduğunu göstermektedir (Lochman, 2003: 211). Özellikle Phrygia'nın dağlık kesimlerinde kartal Kybele'nin erkek kimliğine bürünmüş hali olarak ortaya çıkar ve yaygın bir şekilde kullanılır (Lochman, 2003: 44). MS 1.yüzyıldan sonra tanrısallaştırmanın popüler olması ile Roma'da da mezar stelleri ve mezar yapılarında kartal figürünün yapılmaya başlaması birbirini yakından takip eden gelişmelerdir. Phrygia Bölgesi'nde Phryg kapı biçimli mezar stellerinin gövdelerinde bulunan kapı panelleri içinde kullanılması nadir olarak görülse de mezar stellerinin alınlıklarında profilden veya cepheden yapılmış örnekler daha fazladır (Buckler vd., 1925: 173; Pfuhl ve Möbius, 1977: Taf. 303, 2102). Dorylaion'da bulunan örneklerde kartal stelin gövde kısmında bir üzüm salkımı (Pfuhl ve Möbius, 1977: Taf. 316, 2214)⁹ ve şimşek demeti (Pfuhl ve Möbius, 1977: Taf. 316, 2215)¹⁰ üstünde oturmaktalardır. Özellikle Phrygia Bölgesi'nde Altıntaş Ovası, Yukarı Tembris (Porsuk) Vadisi, Kotiaieion (Kütahya), Appia (Altıntaş) ve Alia'da (Kozviran) karşımıza çıkan kartal figürleri Aizanitis Bölgesi ile benzerlik göstermektedir.

Aizanoi'da belirli tiplerde kartal figürleri bulunmuş olsa da kartallar genellikle $\frac{3}{4}$ duruşla veya profilden tünemiş olarak betimlenmiştir ve başları geriye doğru çevrilmiş haldedir. Agathopodos'un bomosunda da aynı tipte bir kartalla karşılaşmaktayız. Gövdenin cepheden yapılmış olmasının aksine baş profildendir. Büyük göz yapısı, sivri uçlu, dolgun ve aşağıya doğru eğik gaga formu karakteristiktir. Aizanoi'da tek başına yapılan kartal figürlerinde kartalın başını sola veya sağa çevrilmiş olarak görebiliriz. Ancak çifte mezar stellerinde veya Agathopodos'un bomosu gibi karı-koca için yapılmış ve üzerinde kadını simgeleyen kalathosların bulunduğu bomoslarda baş genellikle kalathosun olduğu tarafa doğru çevrilidir. Gövdesi iri yapılı ve güçlü görünümündedir. Kabarık ve öne çıkıntılı şeklide yapılan göğüs kısmı kartalın kuvvetli yapısını daha da gösterişli kılmaktadır. Sırt ve göğüs kısmında kısa tüyler, kanat uçlarına geldiğinde uzayarak genişlemektedir.

Bomos üzerinde kartal ve kalathosun altında Başhekim Agathopodos'a ait tıp aletleri bulunmaktadır. En baştaki figür Cox ve diğerleri tarafından kutu olarak tanımlanmıştır (MAMA IX, 115). Olasılıkla ecza kutusu olarak

⁹ Bursa Arkeoloji Müzesi. Env. No: 1045.

¹⁰ İstanbul Arkeoloji Müzesi. Env. No: 4088.

tanımlayabileceğimiz kabartma, dikdörtgen formludur. Üstte yatay dikdörtgen bir göz ile altta sağ ve sol taraflarda ince uzun dikdörtgen gözlere sahiptir. Ortada ise üç parçaya bölünmüş ince uzun dikdörtgen gözleri bulunmaktadır. Bu üçlü gözün hemen altında ise bir başka yatay dikdörtgen göz vardır. Toplamda yedi gözlü bir ecza kutusudur. Ecza kutuları genellikle bronzdan yapılmış dört veya daha fazla gözden oluşmaktadır ve gözler kayar veya küçük menteşeli kapaklar tarafından kapatılmaktadır (Milne, 1907: 172-173; Baykan, 2005: 448, Res. 1). Boyutları ise cepte taşımaya uygun ve dikdörtgen formundadır (Milne, 1907: 172). Aizanoi örneğinde gözler üzerindeki kabartmalı profil kutunun söz konusu kapaklar ile kapalı olduğunu göstermektedir. Napoli Müzesinde bulunan ecza kutusu altı bölmeye ayrılmış ve bu bölmelerden ikisi menteşeli kapaklar ile kapatılmıştır (Milne, 1907: Pl. LIV). Bu kutuların ecza kutusu olarak kullanıldığına dair en sağlam kanıt da söz konusu Napoli örneğidir ki bölmeler içinde halen ilaçları bulunur halde korunmuştur (Milne, 1907: 173). Agathopodos'un ecza kutusuna benzer örneklerden en önemlisi Kyzikos'tan bulunmuştur (Heres, 1992: 157-165). Bronzdan yapılmış olan örnekte üstte iki, altta ise dört adet dikey dikdörtgen gözler Aizanoi örneği ile benzerlik göstermektedir. Eser Kyzikos hekim mezarı konteksi içinde bulunmuştur ve u durum ölen kişinin ilaç tedavisi ve genel cerrahi uygulamaları yapan bir hekim olduğunu düşündürmektedir (Baykan, 2019: 472).

Ecza kutusunun yanındaki obje Cox ve diğerleri tarafından *scalpellus* olarak tanımlanmıştır. Neşterlerin bilinen örneklerinde kesici uç dikdörtgen profilli bir parçaya geçmektedir (Baykan, 2009: 187, kat no: 312) ve diğer tarafında ıspatulası bulunmaktadır (Baykan, 2009: 69).¹¹ Antik dönemde cerrahi uygulamalarda kullanılan neşterlerin sap kısımları çoğunlukla bronzdan yapılmıştır ve kesici kısmı demirden yapılmıştır. Bronzdan yapılmış olan dayanıklı saplar, demirden yapılmış kesici kısımlara göre çok daha fazla sayıda günümüze kadar gelebilmiştir (Milne, 1907: 25). Sapların şekilleri genellikle birbirine benzer şeklide yapılmıştır. Cerrahın aleti tuttuğu yer ince ve uzun bir yaprağa benzemektedir. Bu kısım ıspatula amacıyla kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Bıçakla sapın birleştiği noktada, sapla bıçağın sağlam bir şekilde bir araya getirilmesi amacıyla bir oluk alanı bulunmaktadır. Buradaki kesitler farklı şekillerde yapılmıştır. Günümüze kadar ulaşan saplarda kare, altıgen ve dairesel şekillerde profiller görülmektedir (Uzel, 2000: Şek. 21; Kurt, 2006: 33). Agathopodos'un

¹¹ Roma Dönemi neşterleri için bkz. Antje Krug, "Römische Skalpelle Herstellungstechnische Anmerkungen", *Medizinhist J* 28-1, 1993, s. 93-100.

bomosundaki alet ise yassı uçlu¹² sonda olmalıdır. Sap kısmı benzer örneklerle göre daha kısa yapılmış olmasına karşın şekil itibarıyla sonda örnekleri ile benzerlik göstermektedir. Aletin üst kısmı tahrip olmuştur ve kırıktır. Ancak benzer örneklerle bakıldığında üstünde daire biçimli bir topuzu olmalıdır.¹³ Gövdeden sapa geçişte üç çizgi bezeme bilezik bulunmaktadır. Uç kısmı kabartma profilinde yassı ve yaprak biçiminde görüldüğü için kaşık uçlu olmadığı düşünülmektedir. Sondalar ile ilgili bilgi veren Celsus “Yaranın yönü, derinliği, kuru veya nemli olduğu sondayla anlaşılabilir. Sondanın dokunduğu yer yumuşaksa, yara henüz dokudadır, sert ise kemiğe dayanmıştır; sonda hafif bir şekilde kayarsa çürüme bulunmamaktadır, kaymazsa ve kemiğe çarparsa çürüme başlamıştır; kemiğin yüzeyi pürüzlüyse tahribat başlamıştır” ifadesini kullanmıştır (Cels. v. 28.12). Yassı uçlu sondalar Baykan’ın tipolojisine göre YSo. Tip III olarak adlandırılmaktadır (Baykan, 2009: 51). Bunun yanında sondalar yaprak, oval, balık ve kürek uçlu olarak da tanımlanmaktadır (Künzl, 1983: b.a; Jackson, 1986: b.a; Bliquez, 1994: b.a.; Künzl, 2002: b.a.). Benzer örnekleri Alliano’da MS 1-4. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir (Baykan, 2009: kat no: 222-223). Günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenen ve Balıkesir Çağış’taki (Atakan, 2002: 1-17; Baykan, 2010: 3; Baykan, 2019: Fig 9. 4) kaçak kazılarda ve İzmit hekim mezarında (Baykan, 2010: 4; Baykan, 2019: Fig 11.2) ele geçen örneklerde ise benzer şekilde yassı sondalar bulunmaktadır. Aizanoi’da ise 1984 yılında Stadion 5 nolu sondajda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında benzer şekilde bir sonda bulunmuştur. Dairesel kesitli olan kaşık sondanın uç kısmı zeytin çekirdeği olarak adlandırılan formdadır ve diğer ucunda ise bilezik süsleme görülmektedir. Eser MS 1-2. yüzyıllara tarihlenmiştir (Cesur, 2019: Kat no: E2).

Bomos üzerindeki bir diğer tıp aleti makastır. Sap kısmı yarım oval U biçimli, açılıp kapanan kesici uçlar ise saptan uca doğru sivrileşerek daralan damla biçimindedir. Makaslar günümüzdeki teneke kesme, koyun kırma ve bahçe için olanlarla aynı tiptedir ve doku kesiminden yaralanma ve kırıklarda bandajların hazırlanması ve sondalar için deri kese yapılması işlerinde kullanılmış olmalıdır (Baykan, 2009: 72). Tüm bunların yanı sıra Celsus dokuların kesiminde, karın yaralanmalarında ve fitik tedavilerinde makasın kullanıldığını söylemektedir (Cels. VII. xvi, VII.xxi). Orbasius ve

¹² Yassı uçlu sondalar kendi içlerinde dört farklı tipte değerlendirilmektedir. Bunlar kalem (stylus) uçlu, küçük dairesel uçlu, ıspatula uçlu ve kıvrık uçlulardır. Baykan, 2009: 49-53.

¹³ Alliano örnekleri için bkz. Baykan, 2009: kat no: 222; Ephessos 2 Hekim Mezarı örnekleri için bkz. Hassel ve Künzl, 1980: 403-421; Baykan, 2010: 2.

Celsus saç kesmenin de medikal bir işlem olduğundan bahsetmektedirler (Milne, 1907: 49). Benzerlerine günümüzde Napoli Müzesinde sergilenen Pompeii (Milne, 1907: Pl. X, 5) örneğinde, Juliopolis 139 numaralı hekim mezarı konteksinde (Baykan, 2019: Fig. 3.7), Kepsut hekim mezarı konteksinde (Uzel, 2000: 258-259; Baykan, 2010: 4; Baykan, 2019: Fig. 10.1) ve Allianoi’da (Baykan, 2009: 72) rastlanmaktadır. Eserler Roma İmparatorluk Dönemi içinde MS 3-6. yüzyıllara tarihlenmektedir (Baykan, 2009: kat no: 324-336).

Aizanoi yakınlarında, Aizanitis Bölgesi sınırları içinde yer alan Gökağaç Köyü’nde bulunan bir başka bomos, Asklepios kültü ile alakalı olduğu düşünülen Menekles’in bomosudur. Yazıtında “*Menekles, Dokuzluk Musalar’ın hizmetkârı, hastalıkların şifası Asklepiades’in yüce onuruna ve henüz yaşarken kendisi için kendisi adına bu mezar taşını yaptırdı*” ifadesi okunmaktadır (MAMA IX, C74; Türkan, 2019b: A394). Menekles’in bir hekim mi yoksa bir müzisyen mi olduğu tartışmalıdır (Türkan, 2019a: 300; Türkan, 2019b: 96). Ancak bomos üzerindeki girland çelenginin ortasında yer alan yılan kabartması Menekles’in bir hekim veya şifacı olduğu görüşünü desteklemektedir. Eser MS 2-3. yüzyıllara tarihlenmektedir (MAMA IX, C74; Türkan, 2019b: A394).

Bölgede bulunan hekimlerin mezar taşlarına baktığımızda karşımıza çıkan örneklerden bir tanesi Kütahya Kemer hamamında bulunmuş olan hekim Apollodoros’un bomosudur. Silindirik bomos üzerinde sadece girland ve bukephelionlardan oluşan süsleme yer almakta ve bomos sahibinin bir hekim olduğu yalnızca yazıtından anlaşılmaktadır.¹⁴ Aizanoi yakınlarında, Altıntaş’tan bulunan ve günümüzde Bursa Arkeoloji Müzesinde¹⁵ sergilenen mezar steli panel parçası üstünde bir neşter ve Aizanoi örneği ile benzerlik gösteren makas bulunmaktadır (Pfuhl ve Möbius, 1977: no: 1164, Taf. 174).

Dorylaion’da bulunan bir diğer mezar stelinde ise sol üst panelde çift taraflı neşterlerin yanında makas ile altında ise bir kelepçe görülmektedir (MAMA V, No: 40, Taf. 21; Pfuhl ve Möbius, 1977: no: 2302, Abb. 127). Ancak mezar stelinin sahibinin bir berber mi yoksa bir cerrah mı olduğu tartışmalıdır (MAMA V, 21-23).

¹⁴ “*Asklepiades’in oğlu hekim Apollodoros*”, Drew-Bear vd., 2007: 143.

¹⁵ Bursa Arkeoloji Müzesi Müze Env. No: 39.

Roma İmparatorluğu'nun erken dönemlerinde hekimlik bir zanaat olarak görülmekte ve günümüzdeki anlamıyla bir saygınlık kazandırmamaktaydı.¹⁶ Ovidius'tan edindiğimiz bilgiye göre hekimler Roma toplumunda küçük esnaf olarak nitelendirilmekte ve Minerva onuruna düzenlenen *Quinquatrus* festivalinde hekimler, dokumacılar, demirciler, boyacılar, ayakkabı tamircileri, öğretmenler, ressam ve oymacılar ile birlikte geçit töreninde yer almaktaydı (Ovid. Fasti. III, 809-821). Bir diğer yandan Galenos ise hekimlerin yerini tanrıların hemen arkasında filozof, astronom ve filologların yanında ancak mimar ve heykeltıraşların üstünde olarak tanımlar (Özlem Aytaçlar, 2005: 56, dn. 265). Ancak MS 75 yılından sonra İmparator Vespasianus hekimleri vergilerde muaf tutmuş ve onlara meslek örgütü kurmaları için haklar tanımıştır (Oliver, 1989: no: 38). Sonrasında İmparator Traianus (Özlem Aytaçlar, 2005: kat no: 7) ve Hadrianus (Magie, 1950: 1431) döneminde bu haklar ve ayrıcalıklar devam ettirilmiştir. Antoninus Pius ise her kentte kaç adet hekim olması gerektiğine dair kesin kurallar koyduğu bir kararname yayınlamış ve küçük kentlerde beş, orta büyüklükteki kentlerde yedi ve büyük kentlerde ise on adet başhekim bulunabileceğini belirtmiştir (Bowersock, 1969: 33-34; Gökçe ve Üvey, 1998: 518; Özlem Aytaçlar, 2005: 73). *Arkhiatros* olarak adlandırılan başhekimleri diğer hekimlerden ayıran en önemli özellik şüphesiz ki daha yetenekli ve bilgili olmalarıdır. Ephessos'ta bulunan yazıtlar sayesinde hekimlerin *arkhiatros* ünvanını hekimler birliği tarafından düzenlenen *Asklepieia* yarışmalarında sergiledikleri yetenekleri sayesinde aldıklarını bilmekteyiz (Özlem Aytaçlar, 2005: 73-74, kat no: 42-51). Ephessos gibi büyük bir kentin on adet başhekime sahip olma hakkı olduğu düşünüldüğünde Aizanoi'da da on ya da orta ölçekte yedi tane *arkhiatros* olduğu söylenebilir. Ancak bunların Ephessos örneğindeki benzer şekilde yapılan yarışmalar sayesinde belirlenip belirlenmediği net değildir ve kentte buna dair bir yazıt da henüz ele geçmemiştir. Bu durum şehirlerin başhekimlerini ne şekilde seçecekleri konusundaki uygulama farklılıklarına, kentin meclis üyelerinin inisiyatifine veya babadan oğula geçen¹⁷

¹⁶ Roma'da bir hekim senatör sınıfına geçememekle birlikte aristokrat kesiminden bir kişinin de hekimlik yapması mümkün değildir. Hekimliğin bir ücret karşılığında yapılıyor olması ve aristokratların da para karşılığında bir işte çalışmayı küçültücü bulması nedeniyle hekimlik köleler veya azatlılar tarafından yapılan bir iş olarak görülüyordu Özlem Aytaçlar, 2005: 56.

¹⁷ Agathopodos'un bomosunun yazıtında adı geçen ve bomosu yaptıran çocukları Ailius Markos ve Apollonarios'un babadan oğula geçen hekimlik mesleğini yapıp yapmadıkları kesin olarak saptanamamaktadır.

başhekimlik statüsüne (Özlem Aytaçlar, 2005: Kat no: 52, 152, 198, 205) bağlı olmalıdır (Özlem Aytaçlar, 2005: 74).

Sonuç

Aizanoi Başhekim Agathopodos'un bomosu kendisi ve ailesi ile ilgili bilgiler sağlamakla birlikte Aizanoi'da bulunan meslek grupları ve statüleri ile ilgili de veriler barındırmaktadır. Agathopodos başhekim olarak görev yaptığı kentte, imparatorluk tarafından sağlanan vergi muafiyeti ve meslek örgütü kurma hakkı gibi ayrıcalıklara sahip olmalıdır. Başhekimliğe yükselişi ile ilgili net bilgiler elimizde olmamakla birlikte kent meclisi üyeleri nazarında etkili bir konumda olmasıyla veya sahip olduğu yetenek ve bilgi birikimi ile bu konuma geldiği söylenebilir. Nitekim işçilik bakımından iyi bir bomosa sahip olması ve ölümünden sonra da onurlandırılması için çocukları tarafından kendisi ve karısı için bir bomos yaptırılması da bu görüşü desteklemektedir. Bomos üzerindeki bezemelere baktığımızda ise toplum üzerindeki ölüm algısı ve kadın ile erkeğin yansıttığı roller görülebilmektedir. Agathopodos'u temsil eden kartal onun erkek kimliğine işaret etmekle birlikte aynı zamanda kentteki Zeus kültürüne dair bir yansımayı da göstermektedir. Agathopodos'un eşi Ammia'yı temsil etmesi için yapılan kalathos ise yine Ammia'nın kadın kimliğine, hayattayken sahip olduğu domestik rollerine ve ölümden sonraki yaşam inancına işaret etmektedir. Bomos üzerindeki tıp aletlerine baktığımızda ise Agathopodos'un ilaç ile tedavi yöntemlerini uyguladığı ve cerrahi işlemlerde de tecrübeli olduğu söylenebilir. Kentte hekimler tarafından kurulmuş bir hekimler birliği olduğuna dair bir kanıt henüz bulunmamış olsa da Agathopodos gibi başka başhekimlerin veya hekimlerin Aizanoi'da bulunabileceği düşünülmektedir. Aizanoi'da yaşayan halk haricinde düzenlendiğini bildiğimiz gladyatör dövüşlerinde yarışan gladyatörlerin de hekimlere ihtiyaç duyduğu düşünüldüğünde Aizanoi'da hekimlik mesleğini yapan birden fazla sayıda kişinin olduğunu ve Agathopodos ile birlikte bunların bir kısmının da cerrahi uygulamalar yapabilen hekimler olduğunu söylemek yanlış olmaz. Başhekim Agathopodos'un bomosu, Nutton tarafından MS 140'lar ve sonrasına tarihlenmiştir (Nutton, 1977: 201f). Cox ve diğerleri ise Nutton ile benzer şekilde Hadrianus Dönemi sonrasına tarihlendirmişlerdir (MAMA IX, 42). Aizanoi'da MS 2. yüzyıldan dan sonra bomoslar mezar stellerinin devamı olarak mezar taşı işleviyle kullanılmıştır. Aynı zamanda mezar stelleri üzerinde kullanılan figürler de değişikliğe uğramadan uygulanmıştır (Özer ve Erdinç, 2022: 87). Buna göre Aizanoi'da MS 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen mezar stelleri ile Agathopodos'un bomosu karşılaştırıldığında özellikle kartal ve kalathos kombinasyonlarının

kullanımı bakımından benzer bezeme öğelerine sahip oldukları görülmektedir. Ancak üzerinde tıp aletlerinin betimlendiği tek örnek olması bakımından farklılık göstermektedir. Bomosun yazıtında ise ölen kişi ve ailesinin isimleri, akrabalık ilişkileri ve anısı hoş olsun (μνημης χαριν) ifadelerinin dışında edebi veya şiirsel herhangi bir ifadenin bulunmaması Aizanoi’da MS 2. yüzyıl boyunca görülen mezar yazıtlarında olduğu gibi benzer karakteristik yazıt kalıbının kullanıldığını ortaya koymaktadır (Türkan, 2019b: no. A6). Antoninus Pius döneminde Batı Anadolu’da hekim sayılarının arttığı ve her kentte kaç adet hekim olması gerektiğine dair bir kararnamenin yayınlandığı göz önüne alındığında Aizanoi’da da özellikle MS 2. yüzyılın ortalarından sonra hekimlik mesleğinin ön plana çıktığı söylenebilmektedir. Buna göre Agathopodos’un bomosu MS 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir.

KAYNAKÇA

- ARİSTOPHANES, *Lysistrata*, Çev. Azra ERHAT, Selahattin EYÜBOĞLU, İstanbul, 2000.
- ATAKAN Nilüfer (2002), “Anadolu’da Tıp Aletleri ve Araç-Gereçleri”, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Geçmişten Günümüze Tıp Sergisi*, Nobel Yayınları, İstanbul, 1-17.
- BAYKAN, Daniş (2005), “Allianoi’da Bulunan Pişmiş Toprak Ecza Kapları”, *Seres III. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri, 17-19 Ekim 2005*, Türk Seramik Derneği, Eskişehir, 447-452.
- BAYKAN, Daniş (2009), *Allianoi Tıp Aletleri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- BAYKAN, Daniş (2010), “100 Yıldır Bitmeyen Yağma: Anadolu Hekim Mezarları”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, 30, 1-6.
- BAYKAN, Daniş (2019), “Roma İmparatorluk Dönemi Hekim Mezarları”, *Aizanoi IV Özel Sayı Anadolu’da Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu, 23-26 Temmuz 2018*, Bilgin Yayınevi, Ankara, 465-486.
- BLIQUEZ, Lawrence J. (1994), *Roman Surgical Instruments and other Minor Objects in The National Archaeological Museum of Naples*, Philipp von Zabern Yay., Mainz.
- BUCKLER, W. H, CALDER W. M, COX C. W. M. (1925), “Monuments From Cotiaem”, *JRS*, Vol. 15, 1925, 167 174.

- BONNEFOY, Yves (2000), *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, I. Cilt, Çev: Levent YILMAZ, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- BOWERSOCK, Glen Warren (1969), *Greek Sophists in the Roman Empire*, Clarendon Press, Oxford.
- CELSUS, *On Medicine*, Çev. Walter George SPENCER, Harvard University Press, Londra, 1953.
- CESUR, Bulut (2019), *Aizanoi Kazısı 1978-2018 Yılları Yerleşim Alanı Madeni Buluntuları*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eskişehir.
- CHILDS, William A. P. (1978), *The City Reliefs of Lycia*, Princeton University Press, New Jersey.
- CONNOR, Peter ve JACKSON Heather (2000), *A Catalogue of Greek Vases in the Collection of the University of Melbourne at the Ian Potter Museum of Art*, Melbourne.
- DREW-BEAR, Thomas, DEMİRKÖK Feyza, DÖNMEZ Esra Şule, TÜRKÜZÜN Metin (2007), *Ben Anadolu'da Doğdum, Tugay Anadolu Kültür-Sanat ve Arkeoloji Müzesi*, Muka Matbaacılık, Kütahya.
- ERDİNÇ, Zerrin (2021), "Aizanitis Bölgesi Sınırlarına İlişkin Bir Öneri", *Arkhaia Anatolika*, 4, 163-173, DOI: 0.32949/Arkhaia.2021.31.
- GÖKÇE, Ayşe Nur ÜVEY Doğan (1998), "Eski Roma Tıbbında Hekimlik Sanatı", *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, 61:4, 517-520.
- HASSEL, Franz Josef ve KÜNZL Ernest (1980), "Ein römisches Arztgrab des 3. Jahrhunderts n. Chr. aus Kleinasien. Einschließlich eines vorläufigen Verzeichnisses von Arztgräbern mit Beigaben aus dem Imperium Romanum", *Med. Hist.*, 15, 403-421.
- HERES, Huberta (1992), "Ein römisches Arztkästchen aus Kyzikos", *From Epidaurus to Salerno. Symposium held at the European University Centre for Cultural Heritage*, PACT 34, 157-165.
- HOMEROS, *Iliada*, Çev: Azra ERHAT, A. KADİR, Can Yayınları, İstanbul, 2004.
- HOMEROS, *Odysseia*, Çev: Azra ERHAT, A. KADİR, Can Yayınları, İstanbul, 2008.
- JACKSON, Ralph (1986), "A Set of Roman Medical Instruments from Italy", *Britannia*, 17, s. 119-167.
- KÖKER, Hüseyin (2013), "Aizanoi Kazısı 2011-2012 yılları Sikke Buluntuları", Ed. Elif ÖZER, *Aizanoi I*, Bilgin Yayınevi, Ankara, 133-151.

- KURT, Ümit Emrah (2006), *Antik Dönemde Yunan, Roma, Bizans Kesici Cerrahi Aletlerinin XX. Yüzyıla Ait Örneklerle Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- KUNZL, Ernest (1983), *Medizinische Instrumente aus Sepulkralfunden der römischen Kaiserzeit*, Rheinland, Bonn.
- KUNZL, Ernest (2002), *Medizinische Instrumente der römischen Kaiserzeit im Römisch-Germanischen*, RGZM, Mainz-Bonn.
- LIDDELL, Henry George ve SCOTT Robert (1901), *A Greek-English Lexicon*, Harper, Newyork.
- LOCHMAN, Tomas (2009), *Studien zu kaiserzeitlichen Grab- und Votivreliefs aus Phrygien*, Art Print, Basel.
- MAGIE, David (1950), *Roman Rule in Asia Minor II*, Princeton University Press, New Jersey.
- MAMA, V (1937), *Monumenta Asiae Minoris Antiqua V: Monuments From Dorylaeum and Nacolea*, Ed. COX Christopher W. M., CAMERON A., Manchester University Press.
- MAMA IX, COX Christopher W. M., CAMERON A. ve CULLEN James (1988), *Monumenta Asiae Minoris Antiqua, IX: Monuments From the Aezanitis* Ed. LEVICK Barbara, MITCHELL Stephen, POTTER J. ve WAELKENS Marc, Gloucester Printed in Great Britain, London.
- MILNE, John Stewart (1907), *Surgical Instruments in Greek and Roman Times*, Augustus M. Kelley, New York.
- MOREMAN, Christopher M. (2014), “On the Relationship between Birds and Spirits of the Dead”, *Society & Animals*, 1-22.
- NUTTON, Vivian (1977), “Archiarti and the Medical Professions in Antiquity”, *PBSR*, 45, 191-226.
- NEILS, Jenifer ve OAKLEY John H. (2003), *Coming of Age in Ancient Greece. Images of Childhood from Classical Past*, New Haven and London: Yale.
- OLIVER, James Henry (1989), *Greek Constitutions of Early Roman Emperors from Inscriptions and Papyri*, Philedelphia.
- OVIDIUS, *Ovid's Fasti*, Çev. Sir James George FRAZER, The LOEB Classical Library, London, 1959.
- ÖZER, Elif (2016), “Aizanoi'dan Horozlu Mezar”, *Art-Sanat*, 5, 1-24.
- ÖZER, Elif ve ERDİNÇ Zerrin (2022), “Aizanoi Mezar Bomosları Üzerinde Görülen Bezeme ve Figürler Üzerine Bir Değerlendirme”, *MJH XII*, 79-89.

- ÖZLEM, AYTAÇLAR Pınar (2005), *Yazıtlar ve Antik Kaynaklar Işığında Batı Anadolu'da Entellektüeller*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- PFUHL, Ernest ve MÖBIUS Hans (1977), *Die Ostgriechischen Grabreliefs*, Textband II, Published by Philip von Zabern, Mainz.
- PLİNİUS, *Naturalis Historiae*. Ed. Harris RACKHAM ve William Henry Samuel JONES, The LOEB Classical Library, London, 1947.
- POLLUX, *Onomasticon*, Leipzig: Kuehn, 1824.
- RE, Paulys Real-Encyclopadie classischen Altertumswissenschaft.
- RICH, Anthony (1890), *A Dictionary of Roman and Greek Antiquities with Nearly 2000 Engravings on Wood from Ancient Originals Illustrative of the Industrial Arts and Social Life of the Greeks and Romans*, Longmans, Green & Company, London, New York.
- ROSOL, Rafal (2010), “Griechisch κάλαθος- ein ägyptisches Lehnwort”, *Historische Sprachforschung/Historical Linguistics*, 123, 176-180.
- SMITH, William (1853), *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Walton and Maberly, London.
- STRABON, *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası*, Çev: Adnan PEKMAN, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.
- TRINKLE, Elisabeth (2014), “The Wool Basket: function, depiction and meaning of the kalathos”, *Greek and Roman Textiles and Dress: An Interdisciplinary Anthology*, Ed. Mary HARLOW, Marie-Louise NOSCH, *Ancient Textiles Series*, Vol. 19, Oxford and Philadelphia, 190-206, DOI: 10.2307/j.ctvh1dh8b.13.
- TÜLAY, Ahmet Semih (1988), “Kütahya Bölgesi Şehir Sikkeleri”, *TAD*, XXVII, Ankara, 125-136.
- TÜRKAN, Ahmet (2019a), “Aizanoi Antik Kentinde Demografik Yapı ve Toplumsal Kimlik”, *Aizanoi IV Özel Sayı Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu*, 23-26 Temmuz 2018, Bilgin Yayınevi, Ankara, 289-311.
- TÜRKAN, Ahmet (2019b), *Phrygia Epiktetos Bölgesi'nde Ölüm, Toplum ve Kimlik*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- UZEL, İlter (2000), *Anadolu'da Bulunan Antik Tıp Aletleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- WAELEKENS, Marc (1986), *Die Kleinasiatischen Türsteine: typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.

AIZANOILU BAŞHEKİM AGATHOPODOS

VITRUVIUS, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, Çev: Suna GÜVEN, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Ankara, 2005.

YAVIS, Constantine G. (1949), *Greek Altars Origins and Typology*, Saint Louis University Press, Saint Louis.

Zerrin ERDİNÇ

EKLER

Resim 1: Başhekim Agathopodos'un Bomosu

Resim 2: Başhekim
Agathopodos'un Bomosu 1925 Yılı
(MAMA IX, xiii, Tab. XV, C115)

Şekil 1: Başhekim Agathopodos'un
Bomosunun Çizimi

